

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume:7 Issue: 2 Year: 2023

**19. YÜZYIL OSMANLI KAMUSAL MEKANLARINA BİR ÖRNEK: MANASTIR KERİM
PAŞA (DÖMEKE) BAHÇESİ**

Neval KONUK HALAÇOĞLU*

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru:01.12.2023
Revizyon : 28.12.2023
Kabul : 28.12.2023
Orcid Numarası :

Anahtar Kelimeler:
Balkanlar, Manastır,
Millet Bahçeleri, Kerim
Paşa, Osmanlı Mimarisi,
Sultan Reşad

ÖZ

Bugün sınırlarımız dışında kalan Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Bitola (Manastır)'da Tanzimat sonrası süreçte inşa edilen Kerim Paşa (Dömeke) Bahçesi'nin Osmanlı döneminde kullanımı ve inşa amaçlarına ilişkin tespitler yazımızın içeriğini oluşturmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yeni bir eğlence ve gezi mekânı olarak düzenlenen Manastır Kerim Paşa Bahçesi'nin inşası, kullanım biçimleri ile Osmanlı sonrası süreçte bölgede yerinde yapılan incelemelerle değerlendirilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı sonrasında Osmanlı'da ilk defa hükümet konaklarıyla ortaya çıkan kamusal alan, yalnızca modernitenin getirdiği yenilik/değişimler için değil, mekânsal olarak kentlerin sosyolojik tanımlanmasının araştırılması açısından önemlidir. Yeşil alan, toplumun kamusal alanlardaki yansımalarının görünür bir biçimidir. Osmanlı yöneticileri 1860'lı yıllara gelindiğinde mimari üretimin siyasal alandaki önemini kavramış, ancak bu mimari değişim kenti bütünüyle kapsayamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan "Millet Bahçeleri" ise konumları, işlevleri, inşa kararları ve süreçleri ile farklı bir kent mekânı oluşumunun izlerini taşımaları açısından halkın ilgi odağı hâline gelmiştir. Kentin kimliğini yansıtan bir mekân olma niteliği taşıyan ve Osmanlı Devleti'nin taşradaki sosyal kontrol mekanizmasını temsil eden Kerim Paşa Bahçesi, sonrasında aldığı Dömeke Zaferini taşıyan adıyla Osmanlı döneminde Sultan Reşad'ın siyasal propaganda amaçlı ziyaretine de sahne olmuştur. Bahçe, Manastır'ın siyasî, sosyal ve iktisadî kimliğini en iyi yansıtan kamusal mekânların başında gelmekte olup halkın yaşantısına yeni bir boyut, eğlence ve dinlenme olanağı sağlamanın yanında, Avrupa kent kültürünün, geleneksel Osmanlı kent kültürü içindeki etkileşimini kolaylaştırmıştır. Sultan Reşad'ın 1911 yılında gerçekleştirdiği Rumeli seyahati esnasında Bahçeyi ziyaretiyle ilgili yazılı kaynak ve kartpostallar ile Osmanlı sonrası süreçte bölgede yerinde güncel yapılan incelemelerle değerlendirilmiştir.

**AN EXAMPLE OF 19TH CENTURY OTTOMAN PUBLIC SPACES:
MANASTIR (BITOLA) KERİM PASHA (DÖMEKE) GARDEN**

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 01.12.2023
Revised : 28.12.2023
Accepted : 28.12.2023
Orcid Number:

Keywords:
Balkans, Manastır (Bitola),
National Gardens,
Kerim Pasha, Ottoman
Architecture,
Sultan Reshad

ABSTRACT

The content of four article is the determinations regarding the use and construction purposes of the Kerim Pasha (Dömeke) Garden, which was built in the post-Tanzimat period in Bitola (Manastır) of the Republic of North Macedonia, which is outside our borders today, during the Ottoman period. The construction of the Manastır Kerim Pasha Garden, which was organized as a new entertainment and travel venue in the last periods of the Ottoman Empire, its usage patterns and the post-Ottoman period were evaluated with on-site investigations in the region. Public space, which first emerged with government mansions in the Ottoman Empire after the 1839 Tanzimat Edict and the 1856 Islahat Edict, is important not only for the innovations/changes brought by modernity, but also for researching the sociological definition of cities spatially. Green space is a visible form of reflection of society in public spaces. By the 1860's, Ottoman administrators understood the importance of architectural production in the political field, but this architectural change could not completely cover the city.

The "National Gardens", which emerged in the second half of the 19th century, have become the focus of public attention in terms of their locations, functions, construction decisions and processes, and the traces of a different urban space formation. Kerim Pasha Garden, which is a place that reflects the identity of the city and represents the social control mechanism of the Ottoman Empire in the provinces, was also the scene of Sultan Reshad's visit for political propaganda purposes during the Ottoman period, with the name bearing the Dömeke Victory he won afterwards. The garden is one of the public spaces that best reflects the political, social and economic identity of Monastery, and in addition to providing a new dimension to the life of the people, entertainment and recreation opportunities, it facilitated the interaction of European urban culture within the traditional Ottoman urban culture. Written sources and postcards about Sultan Reshad's visit to the Garden during his Rumelia trip in 1911, and the post-Ottoman period were evaluated with current on-site investigations in the region.

* Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, neval.konuk@marmara.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde sınırlarımız dışında kalan Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Bitola şehrinde (Manastır)'da Tanzimat sonrası süreçte inşa edilen Kerim Paşa (Dömeke) Bahçesi'nin Osmanlı döneminde kullanımı ve inşa amaçlarına ilişkin tespitler yazımızın içeriğini oluşturmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yeni bir eğlence ve gezi mekânı olarak düzenlenen Manastır Kerim Paşa Bahçesi'nin inşası, kullanım biçimleri ile Osmanlı sonrası süreç bölgede yerinde yapılan incelemelerle değerlendirilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı sonrasında Osmanlı'da ilk defa hükümet konaklarıyla ortaya çıkan kamusal alan, yalnızca modernitenin getirdiği yenilik/değişimler için değil, mekânsal olarak kentlerin sosyolojik tanımlanmasının araştırılması açısından da önemlidir. Yeşil alan, toplumun kamusal alanlardaki yansımalarının görünür bir biçimidir. Osmanlı yöneticileri 1860'lı yıllara geldiğinde mimarî üretimin siyasal alandaki önemini kavramış, ancak bu mimarî değişim kenti bütünüyle kapsayamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan "Millet Bahçeleri" ise konumları, işlevleri, inşa kararları ve süreçleri ile farklı bir kent mekânı oluşumunun izlerini taşımaları açısından halkın ilgi odağı hâline gelmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan "Millet Bahçeleri" konumları, işlevleri, inşa kararları ve süreçleri ile farklı bir kent mekânı oluşumunun izlerini taşımaları açısından halkın ilgi odağı hâline gelmiştir. Günümüzde sınırlarımız dışında kalan Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Bitola şehrinde (Manastır)'da Tanzimat sonrası süreçte inşa edilen kentsel mekânlardan biri olan "Millet Bahçelerinin" tamamını kapsayan bir araştırma bulunmamaktadır. Bugün çoğu unutulmuş olan bu bahçelerden Manastır valisi Kerim Paşa tarafından yaptırılan, onun adını taşıyan ve sonradan Dömeke olarak adlandırılan Bahçe yazımızın içeriğini oluşturmaktadır.

Manastır Valisi Abdülkerim Paşa:

Abdülkerim Paşa, 1311/1894, 1317/1900 1311-1317 (1894-1900) tarihleri arasında Manastır Vilâyeti Valisi olarak görev yapmıştır (Öztürk, 2022; Selvi & Çağ, 2011). Asır gazetesi muhabiri Atıf Efendi'nin (Öztunç, 2020) gazete köşe yazılarında çalışmaya konu olan bahçe ve Vali Kerim Paşa'nın Manastır'daki imar faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgiler elde etmekteyiz.

Vali Abdülkerim Paşa, görev süresinin ilk üç yılında şehri tanınmayacak derecede geliştirerek imrenilecek bir duruma ulaştırır. 1897 Türk-Yunan harbi nedeniyle ordulara düzenli olarak erzak ve mühimmat sevkiyatı için araba ve hayvan tedarik etmek, asker nakliyesini düzenli bir şekilde sağlamak noktasında gösterdiği başarılarının yanı sıra, şehirle ilgili işlerini de aksatmadan yerine getirir. Manastır'daki Gureba hastanesine gelir getirmek üzere bir memleket bahçesi yaptırır. Şehir içinde gerek yeni, gerekse tamir edilen binalardan başka, memleket bahçesine, kışlalar ve hastane bahçesine giden şose yollar inşa eder (Asır, Nu.:228, 1987; Öztunç, 2020).

Mayıs 1899'da Abdülkerim Paşa Bahçesi bitişiğinde sanayi mektebi için ayrılan arsaya çok kısa sürede temel atılacağı belirtilir (Asır, Nu.: 349, 1899; Asır, Nu.: 383, 1315; Öztunç, 2020). Şehirde eski usulde eğitim veren dört ibtidai mektebi kalmış olup, vali paşanın girişimleriyle bunların da yeni usulde eğitim vermeye başlamasının uzun sürmeyeceği ifade edilmektedir (Asır, Nu.: 386, 1315; Öztunç 2020). 17 Eylül 1899 tarihli bir belgede Abdülkerim Paşa'nın valiliği zamanında Manastır genelinde açılan okulların listesi verilmektedir. Buna göre vilayet genelinde 47 ibtidai, iki rüştiye mektebi açıldığı gibi 11 adet gayrimüslim okulunda Osmanlıca dersi eğitimine başlanmıştır. Manastır merkezinde de bir rüştiye mektebi açılmıştı (COA, Y.PRK.MF., 4/29).

Manastır valisi Abdülkerim Paşa'nın yönetiminde şehir oldukça gelişmiş, her geçen gün yeni bir eser inşa ettirilmiştir. Açılışı yapılan kütüphane ve hastane binaları şehre yeni bir güzellik katar. Kumandan paşanın gayretleriyle hastane önünde düzenlenen bahçe Selanik bahçesinden çok üstündü. Yine askeri idadi civarına yeni bir cadde açılmasında da kumandan paşanın faaliyetleri görülmekteydi (Asır, Nu.: 109, 1312;Öztunç, 2020).

1899 yılında şehirde yaklaşık 1.500 hane vardı. Belediye Başkanı Rüstem Efendi üç senedir başkanlık görev süresince ve göreve geldiğinde kasası boş, kaldırımları olmayan ve aydınlatmadan mahrum olan şehri büyük oranda geliştirir. Sokakların %70'ine kaldırım döşenir, 110.000 kuruş nakit para biriktirilir ve aydınlatma için 1898 yılında 70 ve 1899'da 85 olmak üzere toplam 155 fener dikilir. Bunlardan başka üç büyük, beş küçük köprü inşa edilip, beş köprü de tamir edilir (Asır, Nr.: 386, 1315; Öztunç, 2020). Rüstem Efendi, kasadaki para göreve başladığında yalnızca 2.400 kuruş iken bu dönemde kasadaki mevcudu 1.300 liraya çıkarmıştır. Yol yapımına 90.000 kuruş harcanır ve büyük

ilerlemeler kaydedilir. Bu başarıları çekemeyen bazı kişiler kendisini azlettirmeyi başarır. Ancak, Vali Abdülkerim Paşa bu kişilerin istediği kişiyi değil askeri erzak müteahhitlerinden İslâm Efendi'yi başkanlık görevine getirir. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü münasebetiyle 25 fakir çocuğa toplu sünnet töreni yapılır (Asır, Nr.: 517,1316; Öztunç, 2020).

Ancak, Vali Abdülkerim Paşa gece-gündüz yılmadan çalışmasına, vilâyette hiçbir olumsuzluk olmamasına rağmen, hakkında haksız suçlamalarda bulunan bazı kimselerin Babıâli'ce taltif edilmesi üzerine, başarılarını geçersiz kılacak bu gibi haksız ithamlar karşısında 25 Ocak 1896'da istifa etmek için bir dilekçe verir (COA., Y.PRK.UM., 34/38). Dilekçesinde Padişah'a bütün samimiyetiyle hizmet etmeye devam edeceğini de ifade eder. İstifası kabul edilmeyen Paşa, görevine 1900 yılına kadar devam eder.

Manastır şehrinin mesire yerleri:

Manastır, sonbaharda doyum olmaz bir şehir hüviyeti kazanırdı. Etrafta çok sayıda mesire yeri bulunmaktaydı ve bunlar İsviçre'nin meşhur manzaralarına rakip olacak kadar güzeldi. Şehrin fiziki yapısını etkileyen eşkıya saldırılarına, sel ve yangın gibi doğal afetlere rağmen özellikle Manastır Sancağı doğal güzellikler bakımından zengindi. Halk, hava ve suyu güzel olan mesire, eğlence ve gezinti yerlerinden yaz-kış faydalanmaktaydı. Kavaklaraltı, Devlecik, Kerim Paşa'nın Dömeke Bahçesi, Hanlarönü, Kristohor, Nüzhetiye, Brosnik Gölü, Magorova Gölü bunlardan bazılarıdır. Manastır'ın güneyindeki Ekşi Su' da bu anlamda önemli bir yer olup kimyevi tahliller bu suyun böbrek hastalığına iyi geldiğini göstermiştir (Ünlü, 2009).

Kerim Paşa Bahçesi:

1899 tarihinde Manastır Valisi Kerim Paşa tarafından meydana getirilmiştir. Bahçe sonrasında etrafı, çeşitli ağaçlarla donatılarak şairane bir manzara oluşturur (Öztürk, 2022; Selvi & Çağ, 2011).

Abdülkerim Nadir Paşa'nın gayretleriyle oluşturulan memleket bahçesi Manastır'ın en güzel yerindeydi. Bahçe az zaman içinde büyük bir gelişim gösterir. Köşkler, yollar, ağaçlar burayı gerçekten çok güzel bir mesire alanı haline getirir ve belediye tarafından buraya "Abdülkerim Paşa Bahçesi" adı verilir (Asır, Nu.:383, 1315; Öztunç, 2020).

Eylül 1900'e gelindiğinde Drahor Nehri'nin iki tarafına belediyeye, sanayi mektebi ve Gureba hastanesine gelir getirmek üzere bazı binalar yapılır. Resmî açılışı yapılan akıl hastanesi büyük ve güzel bir binadır. Vali tarafından yapılan bahçe de bir sene içinde orman hâlini alır (Asır, Nu.:516, 1316; Öztunç, 2020). Bahçenin bulunduğu alandaki tepe üzerine tek katlı, önü sundurmalı, kırma çatılı, dikdörtgen planlı ve tek odalı bir köşkte inşa edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü münasebetiyle Manastır'da daha önce emsali görülmemiş hazırlıklar yapılır. Cülus-ı Hümayun günü şehrin her tarafı dua levhalarıyla donatılmış, askerî ve mülkî erkân resmî elbiseleri ve nişanlarıyla hazır buldukları halde hükümet konağına gelerek Vali Abdülkerim Paşa'ya tebriklerini sunmuşlardır. Vali tarafından okunan nutkun ardından duağû tarafından dualar okunur. Osmanlılar için bir millî bayram niteliğinde olan bugün şerefine darüşşafaka ve sanayi mektebinin açılışları yapıldığı gibi singer dikiş makinalarının Manastır şubesine Osmanlı arması yerleştirilmesi de gerçekleştirilir. Aynı günün akşamı Vali tarafından Abdülkerim Paşa Bahçesi'nde yapılan tören anlatılmaz güzelliكتedir. Bahçe adeta bir ışık deryasıdır. Orkestra çaldığı parçalarla hazır bulunanlara neşe sağlar. Kışla binası, hükümet konağı, adliye dairesindeki ışıklandırmalar her yeri alabildiğine aydınlatır (Asır,1900; Öztunç, 2020).

Manastır Sanayi Mektebinin açıldığı dönemde vilâyet valisi görevinde bulunan Abdülkerim Paşa, bahçesinin gelirini mektebe bağışlar. Bahçe gelirleri belediyeye yarı yarıya paylaşılmaktaydı. 18 Temmuz 1905 tarihinde Manastır Sanayi Mektebi Müdürü Kenan Efendi, mektebin varidat bakımından zor durumda olduğunu belirterek, bahçe, Şark Oteli ve müştemilatının gelirlerinin tamamen mektebe bırakılmasını talep eder. Bahçede mektep öğrencileri aynı zamanda ziraat dersleri görmekteydiler. Bu husus daha önce vilâyete arz edilmiş ve olumlu bulunmuştur. Ancak belediye, bahçenin Gureba hastanesine aidiyeti sebebiyle razı olmaz. Müdür memleket için sanayi mektebinin belediye kadar gerekli olduğunu belirterek bahçenin gelirinin tamamının mektebe tahsis edilmesini müfettişlikten talep eder (COA., TFR.İ.MN., 77/7668; Korkmaz, 2017).

Sultan V. Mehmed Reşad'ın eşlerinden İkinci Kadın Efendi'nin yeğeni olan İsmail Bey'in, padişahın Rumeli seyahati (5 Haziran 1911-26 Haziran 1911) sırasında yazdığı "Hatıra-yı Seyahat" adını verdiği günlük (Ölmez, 2020); Kerim Bey Bahçesi hakkında ayrıntılı bilgiler veren tek eserdir. Seyahat esnasında 21 yaşında olan İsmail Bey, yazmaya meraklı bir kişidir. Arkadaşlarının "etrafı bak, bırak şu

kağıdı” dedikleri zaman, “manzaralar seri’üz-zeval fakat bu notlar lâyemut” diyerek günlüğünü yazmaya devam etmiştir (Bey, Nu.:Y.I.266; Ölmez, 2020). İsmail bey tuttuğu bu günlük sayesinde Manastır şehrinin, caddeleri, mimarî eserleri, mesire yerleri, yolları ve tabii güzellikleri hakkında eşsiz bilgileri bizlere sunarak, bölgeyi çalışan bilim insanlarına ışık olmuştur.

İsmail Bey’in günlüğünde Sultan Reşad ve beraberindeki heyetin 22 Haziran 1911 Perşembe günü Kerim Paşa Bahçesi’ni ziyaret etmeleriyle ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır:

“Kışlalar ve Beylik Fırını önüne geldiğimiz zaman Nüzhetiye Bahçesi denilen parkı da görerek yolumuza devamla ilerlemekteyiz. Bu bahçenin yeri evvelce bataklıkmiş. Etrafa sıtma mikrobu saçarken Vali Kerim Paşa tarafından bu hâle getirilmiştir. Solda yamaçta dağın eteğinde Kerim Paşa Bahçesi ve burada hükümdar için inşa ve tefriş edildiği söylenen köşk görünmektedir (Ölmez, 2020)”.

“Padişah, kolorduyla ziyaretten sonra hürriyet âbidesinden, Kerimpasha Bahçesi’ne yöneldi. Padişahın geçeceği yollar, caddeler sulanıp süpürüldü. Halk Padişahın geçtiği yerlerde meydanları doldurdu (Ölmez, 2020).

Dömeke Bahçesi’ne doğru hareket etti. Yavaş yavaş gidiyoruz. Toplanan halkın alkışları ve yaşa sedaları ortalığı çınlatıyor (Ölmez, 2020).

İstasyon Caddesi’nden sağ tarafa saparak köşkün bulunduğu dik olmayan yamacı çıkararak bahçeye vardık. Padişahın arabası köşke yakın bir mesafede durup Padişah köşke gitti.

Bahçe dört sedden oluşan ve etrafı oldukça geniş, bütün şehre hâkim manzaralı, güller, çiçekler ve havuzlarla bezenmiş, ferah bir yerdi. Bahçenin en üst kısmında Padişah için bir oda ve koridor ile etrafı tamamen balkonla çevrili bir köşk yapılmış. Mükemmel şekilde döşenmiş ve boyanmış olduğu görülüyor. Sultan Reşad dinlenmek üzere köşke girdi, etrafı ve Manastır’ın güzel manzarasını seyretmeye koyuldu. İkinci sedde (kısm) Manastır’daki yabancı devletlerin konsoloslukları ve eşleriyle üst düzey askerî erkân ve vilâyetin ileri gelenleri, belediye üyeleri oturmuşlardı. Askerî bando çok hoş parçalar çalıyor. Padişah’a şerbetler, meyveler, şekerlemeler, çiçekler takdim edildi (sunuldu). Diğer ziyaretçilere de yine şerbetler, dondurmalar, kahve, sigara, pasta ikram edildi. Bizlere de bu ikramdan sunuldu ve çok memnun kaldık.

Manastır’ın tüm civarını, dağlarını, ovalarını tamamen gören bahçenin bânîsi Manastır eski valisi Abdülkerim Paşa’nın ruhu şâd olsun. Çok yerinde bir eser bırakmış ve bununla da diğer meslektaşlarına güzel bir örnek olmuştur.

Askerî bandonun çaldığı müzikler, yüksekten âdeta bütün şehre yankılanıyordu. Şehzadeler de köşkün önünde dinlendiler¹. Bizlerin de yer aldığı fotoğraflar çekildi. Etraf ayrıntılı bir şekilde gezildi. Padişah burada hazır bulunan yabancı devlet konsoloslarına yaveri vasıtasıyla selâm göndererek yakınlık gösterdi. Konsoloslar da Sultan Reşad’a teşekkürlerini sundular.

Çok samimi bir hava içinde unutulmaz anlar yaşandı. Bir aile gezintisi niteliğindeki bu seyahat büyük bir rahatlık vesilesi oldu. Baba çocuklarını ve misafirlerini alarak gezmeye çıkmış gibi, oturup dinlenmiş ve rahatlamıştı. Akşam dönüş vakti geldi. Askerî bando selâm havası çaldı. Asker ve ahali yüksek sesle “yaşa” sedaları altında hükümdarı alkışladılar. Padişah orada bulunanlar tarafından uğurlanarak arabaya bindi. Aynı yoldan yavaş yavaş sevgi gösterileri arasında kalacağı mekâna döndü” (Ölmez, 2020).

Sultan Mehmed Reşad’ın Rumeli seyahati Manastırlı fotoğrafçı ve sinemacı Ulah kardeşler Yanaki Manaki (1878-1954) ve Milton Manaki (1882-1964) (Özen, 2010; Saydam ,2021; Stardelov, 2013) tarafından filme alınmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu filmde elde ettiğimiz fotoğraflardan da Kerim Paşa Bahçesi’nse yapılan Sultan Reşad’ın ziyareti görüntülü olarak belgelenmiştir.

Kerim Paşa bahçesiyle ilgili günümüze ulaşan kartpostallarda ve gazete yazılarında bahçe için Dömeke adının da kullanıldığı görülmektedir. Uzun yıllar sonra Türk ordularının Teselya’yı geçip, Atina’ya dayandığı zaferin isminin bahçeye bir galibane motivasyonu olarak verildiği muhakkaktır. Dömeke Muharebesi, Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan Krallığı arasında Yunan-Türk Savaşı’nın (1897) bir parçasıydı.

Bahçe’nin Manastır’ın Osmanlı hakimiyetinden çıkışı sonrası ne amaçla kullanıldığı ya da ne zaman ortadan kaldırıldığı bilgisi şu an için bir bilinmezdir. Ancak, şehirde yerinde arazide yaptığımız tespitler neticesinde birkaç temel taşı hariç herhangi bir izin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, aradan geçen 110 yıllık süreç sonrasında da bahçenin ve içinde bulunan köşkün hiç kimse tarafından hatırlanmadığı ve bilinmediği de tespit edilmiştir. Şüphesiz şehrin aslî unsuru Müslüman ahalinin şehirden göçü, meydana gelen bombalama ve yıkımlarda bunda etkilidir.

Sonuç:

¹ Bu anı gösteren bir kartpostal arşivimizde yer aldığından, makalede kullanılmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Millet bahçelerinin kentin mekânsal kurgusuna eklenmesi, Osmanlı yerleşim kültürünü Batı kent kültürüne benzetme ya da uyarlama çabalarının Manastır şehrindeki mekânsal yansımalarıdır. Sultan Reşad'ın 1911 yılında gerçekleştirdiği Rumeli seyahati esnasında Bahçeyi ziyaretiyle ilgili yazılı kaynak ve kartpostallar ile Osmanlı sonrası süreç bölgede yerinde güncel yapılan incelemelerle değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda Manastır Kerim Bey Bahçesi, konumu, tasarımı özellikleri ve dönemin sosyo-kültürel yapısındaki yeri ve günümüzdeki durumları açısından incelenmiştir. Kentin kimliğini yansıtan bir mekân olma niteliği taşıyan ve Osmanlı Devleti'nin taşradaki sosyal kontrol mekanizmasını temsil eden Kerim Paşa Bahçesi, sonrasında aldığı Dömeke Zaferini taşıyan adıyla Osmanlı döneminde Sultan Reşad'ın siyasi propaganda amaçlı ziyaretine de sahne olmuştur. Bahçe, Manastır'ın siyasî, sosyal ve iktisadî kimliğini en iyi yansıtan kamusal mekânların başında gelmekte olup halkın yaşantısına yeni bir boyut, eğlence ve dinlenme olanağı sağlamanın yanında, Avrupa kent kültürünün, geleneksel Osmanlı kent kültürü içindeki etkileşimini kolaylaştırmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri:

COA (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi)

Y.PRK.MF., 4/29; **TFR.İ.MN.**, 77/7668; **Y.PRK.UM.**, 34/38.

Sürelî Yayınlar:

Asır, Nr.: 386, 27 Mayıs 1315 (10 Haziran 1899 Perşembe), s.3.

Asır, Nr.: 517, 4 Eylül 1316 (17 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.

Asır, Nu.: 109, 7 Eylül 1312(19 Eylül 1896 Cumartesi), s.2.

Asır, Nu.: 228, 6 Teşrin-i Sani 1313 (18 Kasım 1897 Perşembe), s.3.

Asır, Nu.: 349, 11 Kanun-ı Sani 1314 (23 Ocak 1899 Pazartesi), s.2.

Asır, Nu.: 383, 17 Mayıs 1315 (29 Mayıs 1899 Pazartesi), s.3.

Asır, Nu.: 386, 27 Mayıs 1315 (10 Haziran 1899 Perşembe), s.3.

Asır, Nu.: 514, 24 Ağustos 1316 (6 Eylül 1900 Perşembe), s.4.

Asır, Nu.: 516, 31 Ağustos 1316 (13 Eylül 1900 Perşembe), s.3.

Yazılı Eserler:

İsmail Bey, *Hatıra-yı Seyahat*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Nu.: Y.I.266, 206s.

Basılı Eserler:

Korkmaz, Şerif, "Manastır Sanayi Mektebi 1902-1912", *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 6-8 Ekim 2016*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan ve Ege Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çanakkale Bildiriler, C.2, Editör Aşkın Koyuncu Çanakkale, 2017, s.1-20.

Maiyet-i Seniyyeden İsmail Bey, Hâtra-yı Seyâhat Selanik, Üsküp, Priştine, Kosova ve Manastır Notları, (Haz.:Adem Ölmez), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2020.

Manastır Vilayeti Tarihçesi, Binbaşı Mehmed Tevfik, Manastır Mekteb-i İdâdi-i Askerî Müdürü (Haz.:Mehmet Cemâl Öztürk), Beyne'l-milel Ticâret Matbaası, 1327-1911, Derin Tarih, Eylül, 2022.

Özen, Saadet, "Rethinking the Young Turk Revolution: Manaki Brothers Still and Moving Images", *Boğaziçi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2010.

Öztunç, Baha, **II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri (1896-1907)**, Kitabevi, 2020.

Saydam, Barış, *Osmanlı'da Sinematografin Yolculuğu (1895-1923) The Cinematograph's Odyssey in the Ottoman Empire (1895-1923)*, Küre Yay., İstanbul, 2021, s.74-87.

Selvi, Haluk-Çağ-Galip, **Geçmişten Günümüze Manastır Şehri**, T.C. Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., Sakarya, 2011.

Stardelov, Igor, "Directors Who Changed the History of the Balkan" *Barış Saydam and Burçak Evren Hayal Perdesi*, 37, 2013, s.128-131.

Stardelov, Igor, *Manaki*, Skopje, Cinemateque of Macedonia, 2003.

Ünlü, Mucize, "İdari ve Sosyal Yönüyle Manastır Şehri", **Balkanlarda Bıraktıklarımız**, Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi-2, Samsun, 2009, s.21.

Fotoğraf-1 Manastır şehrinin 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başındaki genel görünüşü (Neval Konuk Halaçoğlu Kartpostal Arşivi)

Fotoğraf-2 Bitola (Manastir) şehrinin 2023 yılı Pelister Dağı'ndan görünüşü (Foto:Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-3 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli Seyahatinden. Manastir Kerim Paşa Bahçesi'ne çıkışı (Manaki Kardeşler videosu)

X

Fotoğraf-4 Manastır Kerim Paşa Bahçesi'nin yerinin günümüzde Google mapsten görünüşü

Fotoğraf-5 Manastır Kerim Paşa Bahçesi'nin önündeki Bukovska Caddesi ve Ortodoks Mezarlığı ile sonradan yapılan kilise (Foto:Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-6 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında Kerim Paşa Bahçesini ziyareti sırasında; önde askeri birlikler, arkada Ortodoks Mezarlığı (Manaki Kardeşler videosu)

Fotoğraf-7 Manastır Kerim Paşa Bahçesi'nin önündeki Bukovska Caddesi ve Ortodoks Mezarlığı ile sonradan yapılan kilisenin bahçenin bulunduğu tepeden görünüşü (Foto:Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-8 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında Kerim Paşa Bahçesini ziyaretten
(Manaki Kardeşler videosu)

Fotoğraf-9 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında Kerim Paşa Bahçesini ziyareti, arkada
Ortodoks Mezarlığı (Manaki Kardeşler videosu)

Fotoğraf-10 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahatinde sırasında Kerim Paşa Bahçesini ziyareti sırasında çıktığı rampanın günümüzdeki görünüşü (Foto:Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-11 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında tahsis olunan Kerim Paşa (Dömeke) Bahçesi'nin Köşkü (Neval Konuk Halaçoğlu Kartpostal Arşivi)

Fotoğraf-12 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında tahsis olunan Kerim Paşa (Dömeke) Bahçesi'nin Köşkünün bugün bulunduğu yer (Foto: Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-13 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında tahsis olunan Kerim Paşa Bahçesi (Neval Konuk Halaçoğlu Kartpostal Arşivi)

Fotoğraf-14 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında tahsis olunan Kerim Paşa (Dömeke) Bahçesi'nin Köşkünün bugün bulunduğu yer (Foto: Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-15 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında tahsis olunan Kerim Paşa (Dömeke) Bahçesi'nin Köşkünün bugün bulunduğu yer (Foto: Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-16 Sultan Reşad'ın 1911 yılı Rumeli seyahati sırasında tahsis olunan Kerim Paşa (Dömeke) Bahçesi'nin Köşkünün temel izleri (Foto: Neval Konuk Halaçoğlu)

Fotoğraf-17 Haşmet-me'ab (Padişah) Dömeke Bahçesi'nde iken köşk önünde şehzadegân (şehzadeler) Ziyaeddin ve Ömer Hilmi Efendiler ile zevatı, karşıda da heyet-i vükelâ (Sadrazam ve bakanlardan

oluşan heyet) ve maiyyet erkânı (memurlar) (Neval Konuk Halaçoğlu Kartpostal Arşivi) (Parantez içindeki açıklamalara gerek var mı?)

Fotoğraf-18 Manastır Sanayi Mektebi Caddesi ve Dömeke Bahçesi (sağda)
(Neval Konuk Halaçoğlu Kartpostal Arşivi)